

Tussen Rijn en Lek 1994 2 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9977>

75 oct 0965 L

De verpachting van het Oudslijkerveer in 't Waal in de 17de eeuw

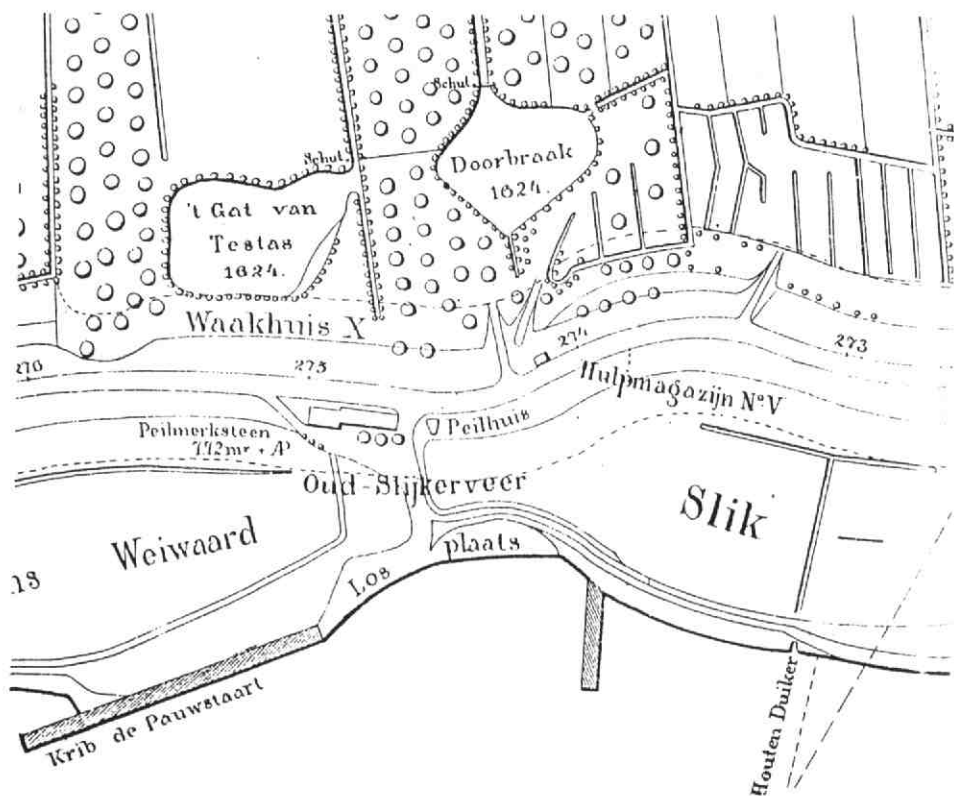
*Kees van Schaik**

Aan de Lekdijk bij 't Waal staat buitendijks een gerestaureerd huis uit de 18de eeuw met een uithangbord waarop de naam 'Oudslijkerveer' staat. Het

*Het buitendijks gelegen Oudslijkerveerhuis, Lekdijk 78
(Foto uit 1990 door O.J. Wttwaall)*

* Mr C. van Schaik, wonende te Utrecht, houdt zich sinds 1969 bezig met genealogisch onderzoek en de geschiedenis van het Kromme-Rijngebied.

Detail van blad 15 van een kaart van de Lekdijk tussen Amerongen en het Klaphek bij Vreeswijk. Opgemeten in 1876 door E.G. Wentink, de toenmalige dijkmeester van het hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams. Steendruk A. Grolman (Topografische verzameling van de gemeente Houten)

herinnert aan het veer dat sinds de middeleeuwen 't Waal met Hagestein verbond. De vroegste vermelding dateert van 2 oktober 1322, toen Otto, heer Van Cuyk, Joffrouw Margriete Uyten Goye Jansdr beleende met de gerechten Houten, 't Waal, Honswijk en Tull etc., alsmede met het veer te Tull en 'Adenslic' (Oudslijk)¹

¹ Rijksarchief in Gelderland (RAGld.), Archief heren en graven van Culemborg nr 4728 fol.1. Vriendelijke mededeling drs M.S.F. Kemp te 's-Gravenhage.

Dit veerrecht behoorde sedert 1406 tot de Stichtse hoge heerlijkheid Hagestein en werd aldus in 1510 eigendom van de kapittels van de Dom en Oudmunster als heren van Hagestein². De kapittels droegen de heerlijkheid inclusief het veerrecht in 1674/1675 in eigendom over aan de graaf van Waldeck-Pyrmont, heer van Culemborg³.

De plaats van het veer werd in de loop van de 17de eeuw verlegd, zoals hieronder zal blijken. Het veerrecht werd in pacht uitgegeven. De pachters woonden niet aan de Hagesteinse, doch aan de Waalse zijde van de Lek.

De verpachting in de periode 1619-1634

De verpachting van het veer geschiedde in 1619 bij openbare inschrijving⁴. De voorwaarden waartegen werd verpacht volgen hieronder:

- verpachters leveren de pont, welke overigens gedurende de pachttermijn voor risico is van de pachter ('is gehouden de pont wel te bewaren');
- de pachter draagt op zijn kosten zorg voor het onderhoud van de pont en de daarvoor benodigde kabels, touwen, lijnden, rollen, schuifbomen en ander gereedschap;
- verpachting geschiedt voor de duur van twee jaren ingaande St. Johansdag in de zomer;
- bij het einde van de pachttermijn zal de pont 'goed dicht en wel gerepareerd' moeten worden opgeleverd door de pachter;
- de pachter zal zijn passagegelden slechts mogen ontvangen volgens een door verpachters geleverde en door hen aan beide zijden van de rivier geplaatste tarieflijst op straffe van verval van de pacht (zie de bijlage);
- betaling der pachtpenningen dient te geschieden in twee termijnen, de eerste helft met pasen en de andere helft St. Johan in de zomer;
- de pachter zal voor de nakoming van zijn verplichtingen uit hoofde van het

2 M. van Vliet, Het hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams, Assen 1961, p. 325 en Rijksarchief in Utrecht (RAU), Archief Domkapittel nr 792 en Oudmunster nr 627.

3 Rijksarchief in Utrecht (RAU), Domkapittel nr 805 en Oudmunster nr 629.

4 RAU, Oudmunster nr 635.

pachtcontract en voor de betaling van de pachtpenningen twee goede borgen dienen te stellen, woonachtig in het Sticht van Utrecht, welke ieder naast de pachter voor het geheel kunnen worden aangesproken.

In 1619/1620 kreeg Marcelis Adriaensz. het veer in pacht. Hij zal waarschijnlijk een zoon zijn van Adriaan Marcelisz., die op 21 mei 1590 als pachter wordt

Herstelwerkzaamheden aan de Lekdijk ter hoogte van het Oudslikkerveer na de dijkdoorbraak in 1624. Kopergravure door C.J. Visscher, z.j., naar een tekening van E. van de Velde, vóór 1630 (RAU, TA nr 1978-064)

vermeld van een huis, twee morgen land en een boomgaard genaamd het Oud Slijckerveer⁵. Nadat de pachttermijn op St. Victoris 1622 is verstreken richt Marcelis Adriaensz. zich tot het kapittel van Oudmunster met de 'mededeling wederom mit U Edele nieuwe hure te (willen) maken'⁶.

Er zijn in die tijd enige problemen die zijn werk als veerman bemoeilijken en dat laat hij de heren ook weten:

'vermits den oorlog en alsnu weijnige personen t voorschreve veer sijn passerende en dat hij bovendien tot verscheijde rejsen en tijden geprest wordt tot Vianen met zijn pont en andere gereetschap te comen en aldaer de soldaten en ruyteren passerende moet helpen over schepen, ter welcke fine hij suppliant somwijlen drie, vier of vijff dagen opt voorschreve Vianense veer gecommandeert wordt te blijven, doort welck sijne suppliants veer grootelicx verargert, als geen personen hebbende om beijde de veeren te gerieven, sonder dat noch thans hij suppliant over t' behulp aen die van Vianen voorschreve gedaen iets is genietende, dat mede hij suppliant, ten tijde den inbreuck van de Leckendijck in 't Wael was, hij suppliant doenmaels continuenlijck eenigen tijt des daechs, somwijlen 80, 70, 60, vijftig min en meer personen over U Edele veer heeft overgevoert, al mede sonder ter saecke van dien eenige beloninge te hebben genooten, door welcke overvoeringe de veeraeck (...) geheel vergaen (is) en de alsulcx onbeqaem omme langer opt voorschreve veer te connen worden gebruijckt'.

Hij verzoekt te mogen worden gehoord door enige gecommiteerden en 'waert doenlijck huijre te vergunnen, edoch tot soodanighe somme jaerlijcx als U Edele in redelijckheijd bevinden sullen te behoren'.

Als in latere jaren de tijden ten goede keren is hij echter opnieuw koopman genoeg om de 'Edele Heeren' te berichten dat hij na afloop van de pacht op Victoris 1631 't selve veer geerne in pachte soude hebben (...) onder presentatie dat hij in plaatse van de voorschreve somme van 160 gulden jaerlijcx betaelen sall 175 gulden'. Ook dat was geen al te hoog bod want de pachtprijs loopt zelfs op tot 210 gulden per jaar in 1633/1634. Dit duurt echter slechts kort want al in 1634 verzoekt Petertgen Jansdr, weduwe van Marcelis Adriaensz, aan de verpachters haar een nieuwe pachttermijn te vergunnen tegen een jaarlijkse pachtprijs

5 RAU, Domkapittel nr 1414 deel 6 fol 33^v. Vriendelijke mededeling drs. M.S.F. Kemp.

6 als 4.

van 100 gulden omdat zij is 'eene weduwe belast met vijff cleijne vaderloose kinderen'⁷.

Verplaatsing van het veer

In 1654 delen de kapittels van de Dom en Oudmunster als eigenaren van het Oudsljckerveer aan de Staten van Utrecht mee dat 'hetselve veer ter plaatse daer t altijt gelegen heeft vermits het cleijn en leegh water in de lecke t eenenmale onbruijckbaer is geworden en dat het nootzackelijck zal moeten worden verleijdt om de reijssende luijden te accomoderen'⁸.

Zij verzoeken om het veer te mogen verleggen 'voor den nieuwe dijk in t Wael daer den inbreuck int jaer 1624 is geweest en dat alsdan een cleijne openinge of te doorsnijdinge int voorschreve hoofd soude dienen gemaect te worden sonder dat dezer wt eenige (...) schade was te verwachten. Alsoo den veerman t' voorschreve veer in voege als voor niet derft te verleggen sonder daer toe te hebben consent van U Edele Mogendheden'.

Op 12 juli 1654 verklaren de Staten zich accoord na eerst nog advies te hebben gevraagd aan het hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams. Wel zullen de kapittels het desbetreffende punt van het dijkhoofd voor eigen rekening dienen te onderhouden en 'voldoende materialen bij de hant te houden waermee de te doene insnijdinge 't allen tijde weder sal connen worden opgemaect'⁹.

Kennelijk minder bang dan gesteld en in de verwachting dat de vergunning wel af zou komen, had Bernt Jans, de toenmalige veerman (mogelijk de directe opvolger van de weduwe Marcelis Adriaensz.), het dijkhoofd inmiddels al doorsneden om zijn broodwinning te kunnen voortzetten.

De dijkgraaf van de Lekdijk Bovendams, gearmeerd door het advies dat aan de Staten moest worden uitgebracht, straft de voortvarendheid van de veerman ogenblikkelijk af door hem een boete op te leggen wegens het maken van een gat in het dijkhoofd.

Daarop wendt de veerman zich weer met een nederig verzoek tot dijkgraaf en hoogheemraden van de Lekdijk Bovendams om hem te ontslaan van de opgelegde boete. Hij voert aan dat zonder verlegging van het veer 'de passagiers en de opgesetenen van de omleggende dorpen ten hoochsten (zouden) sijn ontrief't. Nu de doorsnijding nog voor de winter in minder dan een halve dag weer in de oorspronkelijke toestand kan worden gebracht, en hij niet 'de minste intentie

7 als 4.

8 als 4.

9 als 4.

heeft gehad om te delinqueren' volgt dat hij geen boete kan hebben verbeurd, temeer nu er geen schade is geleden of kon ontstaan omdat het hoofd 'gelegen is voor een hele breeden dijk die noch ettelicke roeden aerde buijten heeft'.

Daar komt nog bij dat hij 'een ellendige ziecke vrouw met een hujs vol kinderen is hebbende die hij bij deze quade jaren qualick de cost te voren kan winnen'¹⁰. Of dit bewogen pleidooi van Bernt Jans het hoogheemraadschapsbestuur heeft weten te vermurwen is helaas niet bekend.

De verlegging van het veer is kennelijk geen succes geweest, want in 1664 bericht Bernt Jans aan het kapittel van Oudmunster dat hij in 1663 'aen het nieuwe veer wel omtrent 500 gulden, jae meerder costen heeft gehad', waaruit mag worden afgeleid dat er in dat jaar een ingrijpende reconstructie heeft plaatsgevonden. Hij vraagt uitstel van betaling van de pachtpenningen ook omdat het veer in 1664 'overmits den swaren regen opt veer soo veel niet geprofiteert en heeft, dat hij sijn knecht de cost daerop niet en heeft kunnen geven, veel min sijn loon betalen'. Hij verzoekt uitstel van betaling tot juni 1664, waarbij hij de bereidheid uitspreekt om eerder te betalen in het geval 'hij eerder aen de winnende hant komt'¹¹.

Na 1669

Bernt Jans heeft een zoon: Jan, die hem in 1670 als pachter van het veer opvolgt. Waarschijnlijk was Bernt Jans reeds enige jaren voordien overleden en was het lopende contract gecontinueerd tot de afloop van de termijn.

De voorwaarden waarop deze Jan Bernts (of Berends) *van Schayck* op 21 februari 1670 de pacht aangaat wijken aanzienlijk af van de uit 1619 bekende voorwaarden, redenen om ook deze hieronder te vermelden¹²:

- verpachting geschiedt voor de duur van zeven jaar ingaande 1 october 1670;
- de jaarlijkse pacht prijs bedraagt 100 gulden, te voldoen in twee termijnen te weten 1 april en de laatste dag van september;
- de pachter dient zorg te dragen voor het onderhoud aan de veerweg en de krib en deze bij het einde van de pacht in goede staat op te leveren;

¹⁰ als 4.

¹¹ als 4.

¹² vgl. ook RAU, Oudmunster nr 483-55.

- de pachter is gehouden de verpachters te vrijwaren van eventuele pretenties van de eigenaar of gebruiker van de steenoven, welke met zijn wagens over een deel van de uiterwaard rijdt en enige beesten overdrijft;
- de pachter stelt zelf een pont ter beschikking, met twee schuiten, kabels, touwen, lijnen, rollen, schuifbomen en ander gereedschap;
- de pachter is in het bijzonder verplicht bij het overvaren van de pont, de kabels cum annexis te gebruiken tot gerief van de passagiers;
- de pachter mag aan de passagiers niet meer vragen dan het tarief volgens de lijst, op straffe van een boete van twaalf gulden en zonodig verval van de pacht;
- de drossaard (van Hagestein) zal met zijn familie have en goed vrije overtocht mogen genieten;
- de kosten van het pachtcontract ad twaalf stuivers zijn voor rekening van de pachter, evenals vijftien stuivers voor 'de willige condemnatie' in het contract bij het Hof van Utrecht¹³.

In tegenstelling tot voordien diende Jan Berends van Schayck dus zelf voor de pont zorg te dragen. De pont wordt voortdurend in één adem genoemd met twee schuiten en kabels, touwen, lijnen en schuifbomen, hetgeen doet veronderstellen dat deze *gier*pont middels kabels via de twee schuiten was verbonden met een vast punt in het midden van de Lek. Het principe hiervan is aldus: door de pont niet haaks op de stroom te leggen, doch in een hoek van 45 graden op de stroom, zal de waterstroom niet tegen doch langs de pont stromen, waardoor de stroom op de pont een kracht uitoefent welke haaks op de stroom staat. Zo duwt de stroom de pont naar de overzijde van de rivier. Voor de retourvaart wordt de pont vervolgens 90 graden gedraaid zodat hij in een omgekeerde hoek van 45 graden op de stroom komt te liggen¹⁴.

Uit de tarieflijst volgt dat de pont minstens groot genoeg was om een met paarden bespannen wagen, inclusief voerman en vracht, over te zetten.

¹³ RAU, Domkapittel nr 1413-18 fol 34.

¹⁴ Winkler Prins encyclopedie 1953.

Een enkele reis van paard en wagen met een 'hoet' bonen (een hoet graan is 10,66 hectoliter) als vracht kostte de voerman drie stuivers. De pont diende waarschijnlijk in hoofdzaak voor het overzetten van lokaal verkeer. Bernt Jans spreekt in 1654 over 'de passagiers en opgesetenen van de omleggende dorpen'. Interlokaal verkeer werd overgezet door de veren van Wijk, Culemborg en Vreeswijk.

Over de veerman Jan Bernts van Schayck is het volgende bekend. Hij trad op 31 januari 1669 in 't Waal in het huwelijk met Catharina Willems van Meertens Voorn. Na het overlijden van zijn echtgenote hertrouwt hij in juli 1670 met Neeltje Gerrits Uytman, afkomstig uit Odijk. Uit dit huwelijk wordt op 25 april 1672 een dochter Catharina geboren¹⁵.

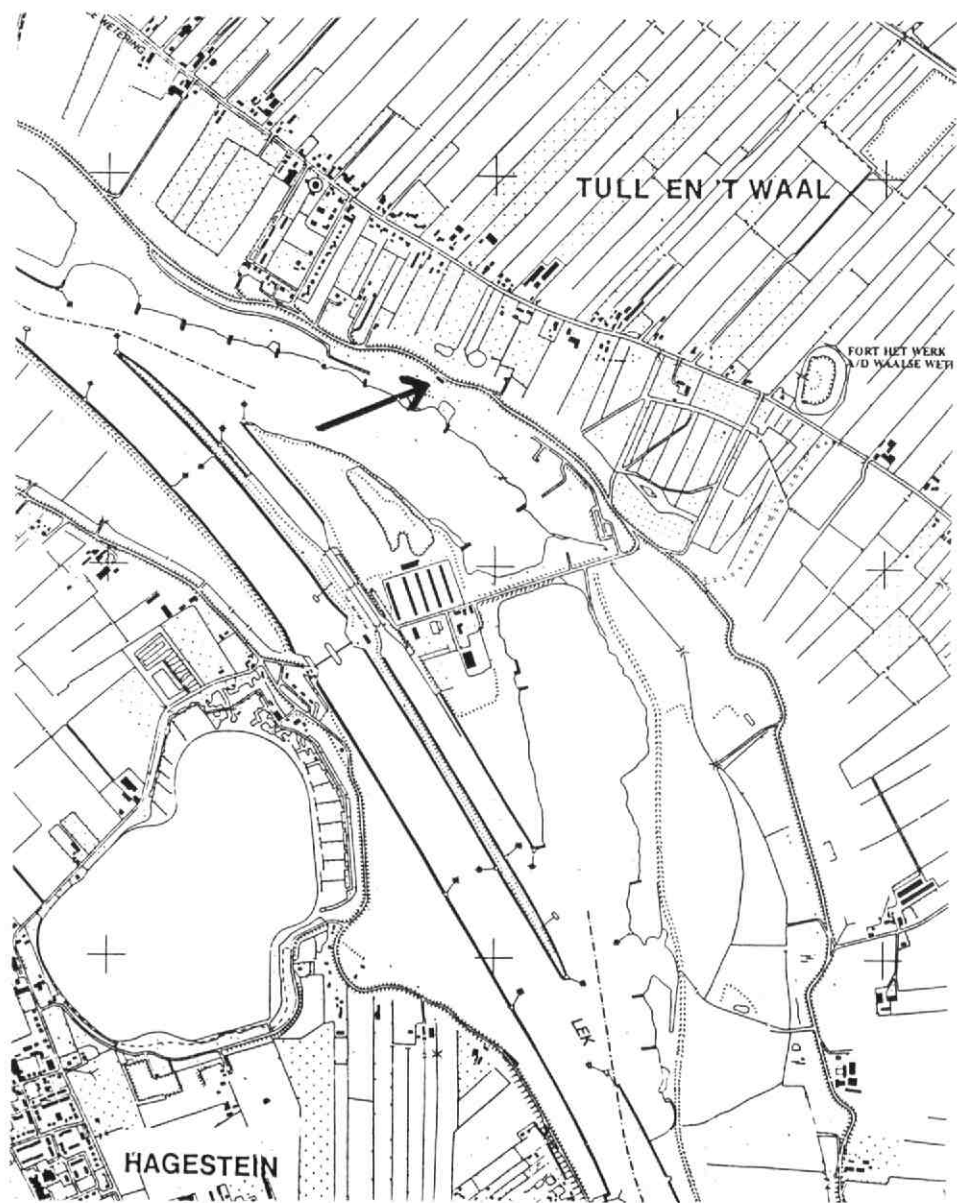
Jan Bernts is slechts kort veerman geweest, want hij overlijdt reeds tijdens kerst 1672. Zijn weduwe hertrouwt in januari 1674 met Arien Peters van Schayck. Deze tweede echtgenoot was géén familie van haar eerste echtgenoot! Uit dit huwelijk worden vier kinderen geboren, waarvan slechts twee dochters de volwassen leeftijd bereiken, te weten Sophia en Cornelia.

Het veer na 1672

Ondertussen was het veer door verkoop van de hoge heerlijkheid Hagestein door de kapittels van de Dom en Oudmunster in 1675 in eigendom overgegaan aan de heeren en graven van Culemborg.

Blijkens de pachtrekeningen beliep de pachtprijs 100 gulden tot 1677 conform het zevenjarige contract dat ingaande 1 oktober 1670 nog was gesloten met het kapittel van de Dom en Oudmunster. Op 1 mei 1676 begeeft de rentmeester van graaf van Culemborg zich op last van zijn heer naar Hagestein om zich te informeren omtrent het veer aldaar. Hij bericht hem dat het kapittel van de Dom ten onrechte heeft voorgegeven dat het veer jaarlijks 250 gulden zou opbrengen. Het veer had de laatste 30 jaar nimmer zoveel opgebracht. Tijdens zijn bezoek werd na zijn bemiddeling een geschil bijgelegd omtrent 'de aanvaardt tot nadeel van het veer', hetgeen er op zou kunnen wijzen dat in 1676 weer sprake was van verlegging van het veer. Gezien de rampzalige jaren die zijn gevolgd op de Franse inval in 1672 adviseert hij zijn heer verder om na beëindiging van de lopende pachttermijn in 1677 het sluiten van een nieuw contract uit te stellen. Hij vertelt een eerlijk man in Hagestein te kennen die belast zou

15 In de Nederlandse Leeuw jrg. 1991 kolom 210 is abusievelijk als doopdatum genoemd 25 april 1670.

Gedeelte van een recente topografische kaart. De pijl geeft de ligging aan van het Oudslikkerveerhuis.

kunnen worden om het veer ter gelegener tijd op de hoogste markt te verpachten. Inderdaad vinden we dat in 1677 de pacht wordt verhoogd en wel tot 150 gulden om in de jaren 1692-1697 zelfs op te lopen tot 200 gulden¹⁶. Arien Peters was toen al lang geen pachter meer. Hij was reeds overleden op 25 juli 1683¹⁷.

Boedelinventaris (1686)

Een boedelinventaris welke op 3 november 1686 werd opgemaakt ten behoeve van de uitkoop van de kinderen uit de eerste twee huwelijken van Neeltje Gerrits Uytman, geeft enig inzicht in de sociaal-economische positie waarin zij toen verkeerde¹⁸.

De waardering in geld van haar gehele bezit geschiedde door twee burenen, te weten Anthonie van Stackenburgh en Arien Jacobs van Rossum. De waarde van het totale bezit onder aftrek van de schulden bedroeg 3.436 gulden.

Dochter Catharina uit het eerste huwelijk met Jan Berends van Schayck ontvangt terzake van haar vaders versterf 400 gulden. De voogden over de drie onmondige kinderen uit het tweede huwelijk met Arien Petersz van Schayck verklaren zich akkoord met uitkering van 400 gulden per kind voor hun vaders versterf 'wanneer deselve tot hare mundige jaren ofte met wederzijdse vrienden, raadt ende consent tot een wettigh houwelijck ofte andere geapprobeerde staate sullen zijn gecomen'.

De weduwe belooft verder aan de voogden de onmondige kinderen 'te laten lesen en schrijven, alsmede een goet ambacht ofte hantwerck, naer dat de kinderen haer vernuft en verstant toerijkt, om met eeren de cost te verdienen'.

Uit het feit dat de twee dochters in hun 'mundige' jaren in goed geoefend handschrift hun naam schrijven mag worden afgeleid dat hun moeder haar belofte heeft gehouden. De weduwe zelf vertoont in haar handtekening overigens ook een redelijk geoefend handschrift, zeker in vergelijking met haar eerste echtgenoot, Jan Berends van Schayck, wiens handtekening met zekere moeite werd geplaatst. Haar tweede echtgenoot, Arien Peters van Schayck, brengt het er beter af, want zijn vlotte handtekening doet een betere schoolopleiding vermoeden.

Als onroerend goed wordt in de boedelinventaris allereerst genoemd 'een huys, berch en schuer, staende aan de voet van de Leckendijck opt Outslijckerveer onder de gerechte van 't Waal daar de boedelharster in woont' ter waarde van

16 RAGld., Archief heren en graven van Culemborg nr 6456.

17 Zie voor zijn voorgelacht Nederlandse Leeuw jrg. 1991, kolom 185-213.

18 Gemeentearchief Utrecht (GAU), Nots. P. Leechburg 3 november 1686.

350 gulden. Daarnaast nog negen morgen land onder Vreeswijk, waarvan twee morgen uiterwaard en één morgen binnendijs waar een huis op staat, ter waarde van 2.000 gulden. Het huis is met drie morgen land verhuurd aan Teunis Ruysch voor 78 gulden per jaar.

Op de resterende zes morgen land onder Vreeswijk zal vee van derden zijn ingeschaard gezien de lijst met debiteuren die tezamen nog 43 gulden 'weijloon' verschuldigd zijn.

Op een uiterwaard welke voor 50 gulden van het kapittel van de Dom werd gepacht zal het eigen vee zijn geweid, waaronder zes melkkoeien, die middels eigen kaasmakerij zullen hebben gezorgd voor de '56 soetenmelckse kassen wegende omtrent 7 pont tstück' ter waarde van 28 gulden en een potje boter ter waarde van zes gulden, mede gelet op het aanwezige melkgereedschap (ondermeer twee karns, een oude wringtob, zeven melkimmers, drie kaasvaten, een boterkop, een melkstaar en een staarijzer).

Onder het hoofdstuk 'ponten, schepen en 't geene verder aan tveer specteert' vermeldt de boedelinventaris:

een groote punt;
noch een cleijne punt;
een groote schuyt met een zeijl, riemen, haecken en boomen;
noch een cleijne schuyt met riemen;
twee groote reepen.

Het geheel wordt gewaardeerd op 650 gulden. Aan Arien Willemsen, sloopstimmerman, is terzake van arbeidsloon en 'geleverde materialen aan de punt gedaan' nog 50 gulden schuldig.

Het veer werd kennelijk door de weduwe met behulp van een knecht geëxploiteerd gezien de vermelding van vier gulden en negen stuivers verschuldigd aan Arien Stevens van Royen wegens veerloon en drie gulden verschuldigd aan de schout wegens 'Heeregelt van een knecht' over 1686.

'Sijne Excellentie den Grave van Waldeck en Cuylemburch' (de nieuwe eigenaar van het veer) had nog 'omtrent een maand pacht' (...) 'sedert Victoris lestleden' tegoed ten bedrage van dertien gulden en zes stuivers. De jaarlijkse pacht prijs beliep op dat moment 160 gulden.

Tapperij

Uit een vordering van de schout van 51 gulden terzake van logiesgeld blijkt dat aan passanten ook werd getapt. Aanwezig zijn 'een half vat bier met een start op

een ton' ter waarde van vier gulden en 'noch twee kannen wijn op een vaatgen' ter waarde van twaalf stuivers. Er staat bovendien nog een rekening open van 50 gulden aan de brouwer Willem van Dijck te Jutphaas en de wijnkoper Oostrum te Vianen wegens geleverde bieren respectievelijk wijnen. De activiteiten als herbergier naast die als veerman blijven onderbelicht in de bronnen. Jan, weert aan het Oudslijkerveer, legde in 1668 ten overstaan van de raadsheer van het Hof van Utrecht de eed af dat in het voorafgaande jaar zich in zijn herberg geen geweldplegingen hadden voorgedaan zonder dat deze door hem waren aangemeld¹⁹.

In de boedelinventaris zijn geen aanwijzingen meer te vinden dat naast alle andere activiteiten ook het bakkersbedrijf nog werd uitgeoefend, hoewel Jan Berends van Schayck in 1671 nog als bakker werd aangeduid.

Bespreking van de uitgebreide lijst met zilverwerk, bedden, kussens, dekens, kleren, inboedel, huisraad, linnen, tin, koper-, ijzer- en houtwerk kan in dit kader achterwege blijven met uitzondering van twee portretten, te weten één van 'Pieter Aa Linden', en één van 'de oude Schoutinne van Honswijk'.

Boeken worden niet vermeld, zelfs geen bijbel of catechismus, hoewel Jan Berendsz. van Schayck nog wel enige tijd diaken was in de hervormde kerk van 't Waal (1672)²⁰. Aan de begrafenis van Arien Peters van Schayck en aan rouwkleding zou maar liefst 120 gulden zijn besteed, hoewel de weduwe 'daarvan geen pertinente aantekeninge en heeft gehouden'.

De jaren 1686-1698

Nadat op 3 november 1686 de uitkoop van haar kinderen had plaatsgevonden trad Neeltje Gerrits Uijtman in het huwelijk met Herman Jansen van Wadenoyen, die volgens huwelijkscontract d.d. 11 november 1686 400 gulden ten huwelijk aanbracht²¹. Nadat deze echtgenoot al in augustus 1687 is overleden sluit de weduwe op 28 mei 1688 een akkoord met de vader van haar derde echtgenoot waarbij de 400 gulden aan de vader wordt gerestitueerd²².

Op 30 juni 1697 blijkt Neeltje Gerrits Uijtmans 'sieck van lichaem' doch 'niettemin met ons gaende en staende mitsgaders haar memorie en verstand naar behoren hebbende' aldus de Utrechtse notaris Van Hees die zij aan haar ziekbed

19 RAU, Hof van Utrecht inv. 39-1 nr 252-197. Vriendelijke mededeling drs W.J. Spies te Amsterdam.

20 Doopregister N.H. gemeente 't Waal 25 april 1672.

21 GAU, Nots. P. Leechburg 11 november 1686.

22 GAU, Nots. P. Leechburg 28 mei 1688.

op het Oudsljickerveer laat verschijnen voor het opmaken van haar testament. Zij benoemt tot haar enige en universele erfgenamen haar drie dochters, te weten: Catharina van Schayck, gehuwd met Helmert Jacobse, veerman te Wijk, Fijchje (Sophia) van Schayck, gehuwd met Jacob Jansse van Rossum, veerman te Tiel, en Cornelia van Schayck, gehuwd met Jan Gerritsen van Nes, wonende bij de testatrice op het Oudsljickerveer. De dochters hebben dus allen een substituut voor hun (stief)vader gezocht en gevonden, danwel plezier in het veerbedrijf gehad.

Neeltje Gerrits vermaakt aan haar dochter Cornelia van Schayck of haar afstammelingen 'de huysinge met alle sijn toebehoren, staende en gelegen opt voorschreve Oudsljickerveer, bij de testatrice tegenwoordig bewoond en gebruikt wordende, en daertoe noch de ponten, schepen, schuijten en verder behoeften tot het veer aldaar eenigsints behorende tesamen tegen een somma van 1.600 caroli gulden²³.'

Op 24 februari 1698 wordt Jan Gerrits van Nes nog vermeld als 'veerman opt Oudsljickerveer' tezamen met zijn vrouw Cornelia van Schayck, doch op 4 mei daaraanvolgend zijn zij reeds verhuisd naar Lexmont²⁴.

Tot slot

Het veer blijkt in 1698 te worden gepacht door Jacob Gerritsen van Rossum voor 200 gulden. Hij sluit op 2 maart 1698 een nieuw pachtcontract voor de duur van zes jaar ingaande 1 oktober 1698 jaarlijks voor 280 gulden.

Omdat hij voor de voldoening van de pacht geen goede borgen kon stellen werd afgesproken om de pacht jaarlijks grotendeels vooruit te betalen²⁵.

Ik vermeld nog dat in het 'Oudsljickerveerhuis' onder het 't Waal in 1711 woonachtig blijkt te zijn: Meijnsje Dirckx de Montenegro, weduwe van Cornelis van Mourik. Zij is ondermeer eigenaresse van een steenoven onder Vreeswijk²⁶. Haar schoonzoon Jacob Gerritse van Rossum (gehuwd met Maria van Mourick) compareert op 1 augustus 1713 als 'veerman wonende op t'ouwslijckerveer boven de Vaart' (dat wil zeggen stroomopwaarts gezien vanaf Vreeswijk) voor notaris Johan Barbe. Hij verklaart 358 gulden schuldig te zijn aan Kornelis Aartze Verheem, Mr Scheepstimmerman, wonende op de helling buiten Tollesteeg te Utrecht, 'spruijtede uijt sacke en ter rest van een nieuw gemaakte pont op het

23 GAU, Not. U. 110 a 005.

24 RAU, Dorpsgerichten nr 2005.

25 RAGld., Archief heren en graven van Culemborg nr 6445.

26 GAU, Not U 137 a 008 d.d. 8 februari 1711, 10 febr. 1711 en 1 apr. 1711.

voorschreve veer te gebruijcken²⁷.

Onderzoek naar latere pachters is niet verricht.

Het veer heeft nog tot in onze eeuw gefunctioneerd. Op 1 maart 1931 werd het definitief opgeheven²⁸. Thans resteert nog het fraai gerestaureerde veerhuis aan de Lekdijk.

Bijlage²⁹

'Lijst vant geene den passagiers gebruijkende het veer tot Ouwersleijck in de heerlickheit van Hagestein soo voor haerlieder persoonen haeff en coopmanschap sullen betaelen voor de gerechticheijden vant selve veer, [1619?].

- een wagen mit peerden gins en weder
de voerman daerinnen gereeckent IV stuivers
- item ijder mensch die op de wagen sith ofte
andersins oock overgevoert wordt IV penningen
- van een gesadelt peerdt de man daer bij
begrepen I stuiver III penningen
- een bloodt peerdt XII penningen
- een koe ofte osch X penningen
- een hoet weijts, bonen, garst, erritten minder ofte
meerder mudden naar advenandt I stuiver
- een hoet haveren XII penningen
- een dusent hoepen I stuiver
- van een kist koffer mit vier hoecken ofte pack beheltelijk
dat in de handt ofte onder den arm gedrage wordt XII penningen

Bij ijscaringe ofte hochwater voor vier paersonen endemeer ijder dubbelt veer en onder de vier persoonen tot discretie en de na gelegenheit van weder en wijnt.

(Toegevoegd in ander handschrift):

Welverstaende dat de ingesetenen van Hagesteijn voor een wagen met peerden nijet meer en sullen betalen dan drie stuivers en voorts int vorder henlieden reguleeren nade lijste.'

27 GAU, Not U 136 a 002 acte nr 35.

28 J.A.M. Smits en O.J. Wtewaall, Historische bebouwing gemeente Houten. Zeist 1989, p. 173.

29 RAU, Oudmunster nr 632.

Hans uit 'De Zeven Huisjes' (Wijk bij Duurstede)

*Tonny Vos - Dahmen von Buchholz**

Nadat de VVV van Wijk bij Duurstede mijn boekje *Wijk bij Duurstede - Monument in de schijnwerpers* uitbracht, reageerde een oud-inwoner van de stad, de heer W.R.J. Koedam, door een aantal jeugdherinneringen op schrift te stellen. Zulke herinneringen kunnen zeer waardevol zijn - het probleem is alleen, dat degene die ze opschreef uit zijn herinnering putte en verscheidene bijzonderheden niet meer op juistheid kon toetsen. Bij het doorgeven van dergelijke gegevens over personen en panden is de historische context natuurlijk van belang. Na onderzoek in het gemeentearchief van Wijk bij Duurstede bleken nog veel gegevens achterhaalbaar en kwamen er zelfs foto's aan het daglicht, die een goede illustratie van de tekst vormen. Ik citeer eerst de briefschrijver, de heer Koedam uit Den Haag, over *Hans uit 'De Zeven Huisjes'*, waarna ik zal aangeven wat ik in het gemeentearchief terugvond aan bevestiging van de door hem genoemde feiten.

Midden in 'De Zeven Huisjes' woonde omstreeks 1915 - 1920 een oude vrouw, die niemand anders kende dan als 'Hans' of 'Hansje'. Ze heeft daar in haar ouderlijk huis haar hele leven gewoond en was van beroep mutsenwasster¹. Tevens mangelde ze grote wasstukken als lakens enzovoort. Ze had hiervoor een enorme mangelbak, die ik nooit eerder of later ergens heb gezien. Deze bak was een familiestuk en kon destijds al wel honderd of tweehonderd jaar oud zijn geweest. Het onderstuk was evenals het bovenste deel van zwaar eikehout en zwart van ouderdom. Het onderstuk was, denk ik, 1.50 x 3.50 m groot met vlakke bovenplaat, waarop het te mangelen stuk vlak werd uitgelegd. Het bovenstuk van circa 1.50 x 2.50 m bestond uit een grote bak (eiken) met een paar rollen eronder van circa 20 cm doorsnee. Deze bak werd over het te behandelen stuk een aantal malen heen en weer getrokken. De bovenbak was bovendien voor verbetering van het effect met een aantal grote stenen ver-

* Mw Tonny Vos - Dahmen von Buchholz, wonende in Wijk bij Duurstede, is bekend als auteur van historische romans, hoofdzakelijk over archeologische thema's.

1 Over dit beroep werd geschreven door Marian Conrads in *Tussen Rijn en Lek*, 1992 nr 3, p. 21 en 22 (Red.).

zwaard. Hoe zij als oud, klein, mager mensje (maximaal 1.60 m) het heen en weer trekken van de bak voor elkaar kreeg is me nog steeds een raadsel. Wel regelde de buurt, als men merkte dat het soms te zwaar voor haar werd, dat een paar kinderen van ongeveer twaalf jaar, dit zware werk voor haar deden. Het mutsenwassen was in 1920 al vrijwel voorbij. Enkele vrouwen droegen nog een muts, evenals de vrouwen die voor rekening van de gemeenschap in het Ewoud en Elisabeth Gasthuis waren opgenomen. Niet de vrouwelijke proveniers. Het was op maandagen en dinsdagen een aardig gezicht de dienstboden in grijs of blauw met een bonnet op het hoofd naar Hansje te zien gaan.

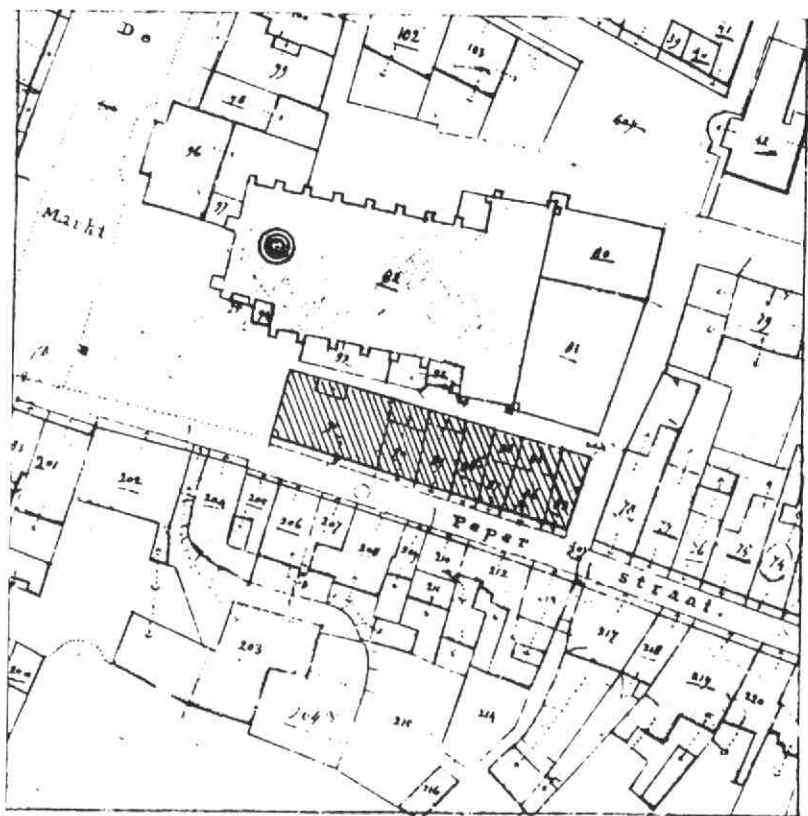
Tot zover deze 'oral history' van de heer Koedam. Drie punten zijn in de brief van belang:

- 1 De Zeven Huisjes-panden
- 2 Hans de mutsenwasster
- 3 De mangelbak.

'Achter de Zeven Huisjes', het straatje tussen de Peperstraat en de Grote Kerk op een foto uit ca 1950 (?) (Topografisch-Historische Atlas Gemeente Wijk bij Duurstede)

1. Met 'De Zeven Huisjes' worden de eerste zeven woningen bedoeld aan de linkerkant van de Peperstraat komende van de Markt, tegenwoordig genummerd

Fragment van de kadasterkaart uit ca 1820 met het huizenblok 'De Zeven Huisjes' tussen Grote Kerk, Markt, Peperstraat en Kerkstraat (Topografisch-Historische Atlas Gemeente Wijk bij Duurstede)

Peperstraat 1, 3, 5, 7, 9, 11 en 13². Wanneer we de oudste kadasterkaart uit circa 1820 raadplegen (zie de afbeelding), dan blijkt dat enkele van de bewuste huisjes toen gesplitst waren in een voor- en achterhuis, waarbij het achterhuis een eigen ingang had in het steegje. Volgens de heer Koedam leverden 'De Zeven Huisjes' een uitdrukking in het Wijkse taalgebruik op. Wanneer koffie of thee te

2 Al in 1729 is in de resoluties van het stadsbestuur sprake van 'Achter de Zeven Huisjes' (Gemeentearchief Wijk bij Duurstede, Stadsarchief 1300 - 1810, inv.nr. 51 T, 23-5-1729; Red.).

heet was om direct te kunnen drinken zei men: 'loop er eerst maar eens even mee rond De Zeven Huisjes'. 'De Zeven Huisjes' vormen in Wijk bij Duurstede nog steeds een begrip, zoals blijkt uit de tekst die J.H.Th. van Groningen in de jaren tachtig schreef voor het in Wijk alom bekende lied *Ha, Wijk!*. Er komt een regel in voor die luidt: 'Je kunt je voet verstuiken in De Zeven Huisjes, je voorhoofd stoten in de steeg naar de Mazijk...'. Wat de huizen zelf betreft: In 1969 werden de nrs 1 t/m 3 afgebroken en in 1977 herbouwd de opticien A. Klein ter plekke een pand 'in oude stijl'. Het steegje achter 'De Zeven Huisjes' was ook een inspiratiebron voor de Wijkse schilder Van Nijendaal.

'De Zeven Huisjes' gezien vanuit de Peperstraat op een foto uit ca 1970 (Topografisch-Historische Atlas Gemeente Wijk bij Duurstede)

2. Op nr 3 woonde volgens het bevolkingsregister tot haar overlijden op 30 juli 1925: Johanna Gerarda van Ginkel, geboren op 3 maart 1841, dochter van Anthonie van Ginkel, metselaar, en Christina van Vogelpoel. Hoewel in haar overlijdensakte vermeld wordt, dat zij op 84-jarige leeftijd 'zonder beroep' was, dreef zij dus volgens de heer Koedam lange tijd ter plekke een mutsenwasserij en mangelinrichting.

3. Gegevens over de mangelbak heb ik niet kunnen achterhalen. Het zou interessant zijn te weten, waar dit gebruiksvoorwerp is gebleven.

BOEKBESPREKING

De Stichtse Rijnlanden: Geschiedenis van de zuidelijke Utrechtse waterschappen, M. Donkersloot - de Vrij, H. Hovenkamp, J. Greive, G. Jonkers, Ph. van der Lee en G. Wammes. Utrecht, Matrijs, 1993 (176 p., prijs f 49,95, ISBN 90-5345-032-7)

De organisatie van het waterbeheer is de laatste tijd aan ingrijpende veranderingen onderhevig. In enkele decennien is het aantal waterschappen van ongeveer tweënhalfduizend tot ruim honderd geslonken. Naast dit proces van concentratie en schaalvergroting, dat nog steeds gaande is, doen zich nog andere belangrijke verschuivingen voor. De waterstaatkundige taken van de waterschappen worden sterk uitgebreid. Hun interne bestuurlijke en financiële structuren worden geharmoniseerd en tegelijk gecompliceerd door een ruimere definitie van de kring van belanghebbenden. En tenslotte verandert hun relatie tot andere openbare lichamen, waarbij vooral de rol van de provincie wordt teruggedrongen. Met de Waterschapswet, die op 1 januari 1992 van kracht geworden is, hebben al deze ontwikkelingen een aangepast wettelijk kader gekregen.

In Utrecht is het in 1994 opgerichte hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, dat bijna het gehele midden en zuiden van de provincie beslaat, één van de grote fusiewaterschappen van het nieuwe soort. De belangrijkste participanten in deze recente constructie zijn de waterschappen Kromme Rijn, Leidse Rijn en Lopikerwaard, elk op hun beurt weer de produkten van eerdere grootscheepse samenballingen uit de periode 1970 - 1980. Wanneer in de nabije toekomst ook de waterzuivering onder de competentie van het hoogheemraadschap wordt gebracht, heeft de nieuwe instelling alle kenmerken van het moderne waterschap, dat de werkgever voor ogen heeft gestaan.

De verschillen met haar vaak eeuwenoude voorgangsters, waarvan de hoogheemraadschappen van de Lekdijk Bovendams en Benedendams de meest bekende en de meest bijzondere zijn, lijken zo diepgaand, dat vermoedelijk pas na verloop van tijd zal blijken, of de waterschapsvlag voor en na de huidige ontwikkelingen nog wel enigszins overeenkomstige ladingen dekt. Het is niet denkbeeldig, dat in sommige waterschapskringen temidden van de stormachtige veranderingen de behoefte aan continuïteit nogal sterk gevoeld wordt. Hoewel het boek zelf daarover geen uitsluitsel geeft, mag worden verondersteld dat de hier te bespreken bundel, die bij de geboorte van het hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden onder dezelfde naam als de boreling verschenen is, ondermeer beoogt om de verbondenheid van verleden en toekomst te beklemtonen.

Het is een wat eigenaardig boek geworden. Het geringste probleem is nog de enigzins misleidende ondertitel. De zes hoofdstukken vormen te zamen zeker geen 'geschiedenis van de zuidelijke Utrechtse waterschappen', maar hooguit enkele grepen uit die geschiedenis. Op zichzelf is daar niets op tegen, zeker wanneer men een breder publiek nastreeft dan de kleine groep bevlogenen die bijvoorbeeld de ruim zeshonderd bladzijden dikke pillen van Den Uyl over de Lopikerwaard of van Van Vliet over de Lekdijk Bovendams als lekkernijen savouereert. Een iets bescheidener presentatie had echter geen kwaad gekund, temeer daar het boek geen inleiding en geen annotatie bevat en veel passages direct berusten op dit soort wetenschappelijke studies, zoals mij uit enige steekproeven bleek.

Al heel wat minder gelukkig is het onderlinge verschil in compositie en niveau van de zes bijdragen. Het eerste hoofdstuk biedt een overzichtelijke popularisering over het ontstaan van het landschap tot en met de middeleeuwse ontginningen. Helaas is daarmee niet de toon voor de rest van het boek gezet. In de volgende hoofdstukken (misschien is het beter om van artikelen te spreken) wordt veel meer van de hak op de tak gesprongen en een duidelijke onderlinge samenhang lijkt al helemaal niet te zijn nagestreefd. De laatste twee bijdragen bieden niet veel meer dan wat genoeglijke faits divers, respectievelijk enkele opgewekte algemene bespiegelingen.

Het meest teleurstellend is naar mijn mening dat de auteurs, grotendeels uit waterstaatskringen afkomstig, zoveel kansen hebben laten liggen om juist in deze cruciale vernieuwingsfase de oude waterschappen vanuit een modern perspectief te benaderen. Hoe interessant was het bijvoorbeeld niet geweest om de lijn uit het eerste hoofdstuk door te trekken en de rol van de waterbeheerders bij de ontwikkeling van het Zuidutrechtse landschap tot in onze tijd te onderzoeken. Bij de gestage vernietiging van het kleinschalige cultuurlandschap zijn de thans gefuseerde waterschappen immers even nauw betrokken geweest, als eertijds bij het ontstaan ervan. Dergelijke processen krijgen in het boek echter nauwelijks aandacht. Veeleer wordt de indruk gewekt dat de activiteiten van de waterschappen voornamelijk kunnen worden herleid tot technische verbeteringswerken. Kennelijk heeft men zich er weinig rekenschap van gegeven, dat dit begrip 'verbetering' tegenwoordig juist sterk ter discussie staat. Vanuit een moderne waterstaatkundige optiek, die zich niet vooral door agrarische produktievolumes laat leiden, is deze verbetering vaak eerder als rampzalige verarming te kwalificeren.

Misschien heeft men bij het samenstellen van het boek hete hangijzers bewust laten rusten. Er wordt bijvoorbeeld ook nauwelijks ingegaan op de talrijke bestuurlijke conflicten die het fusieproces van de waterschappen hebben begeleid.

Toch staan zowel kwesties als de tegenstrijdige belangen bij een integraal waterbeheer, als de bestuurlijke spanningsvelden rond de waterstaatkundige organisaties centraal in het recente onderzoek. Men leze bijvoorbeeld de bijdragen van Glasbergen en Raadschelders in de in 1993 verschenen bundel *Waterschappen in Nederland*. De niet ingevoerde lezersgroep waar het boek kennelijk op mikt, krijgt zo wel heel sterk de indruk dat het allemaal pais en vree in waterstaatsland is en dat het met onze waterhuishouding in de loop van de tijd al maar beter geregeld is.

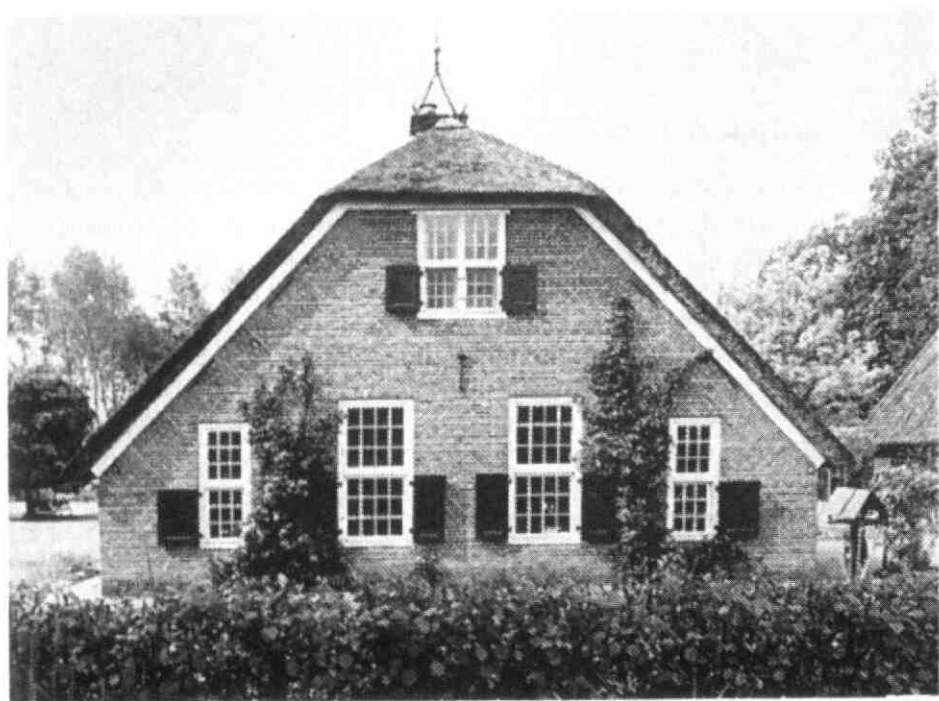
Deze kritiek op de compositie en de teneur van het boek neemt niet weg, dat het ook allerlei boeiende wetenswaardigheden behelst. In die zin is het zeker voor streekgenoten een interessante introductie op hun natte omgeving. Een speciaal woord van lof verdienen de illustraties, die talrijk en bijzonder fraai zijn. Vooral het oude kartografisch materiaal met zeer informatieve bijschriften is vaak een lust voor het oog. Jammer is wel dat vooral in het tweede hoofdstuk over de oudste geschiedenis van het waterbeheer niet enkele functionele thematische kaarten zijn opgenomen. Nu is deze bijdrage eigenlijk niet te volgen als men geen topografische kaart bij de hand heeft.

Peter van der Eerden,
Universiteit van Amsterdam

VARIA

Over **boerderij van Kromwijk (Dwarsdijk) en Gooijerdijk 47 (Langbroek)** ontving de redactie de volgende brief:

Tussen Rijn en Lek, jaargang 28 nr 1, geeft op p.28-30 een artikel over 'Een klooster in Dwarsdijk te Cothen?'. Toen rond het jaar 1970 de eeuwenoude boerderij van Albert Kromwijk door blikseminslag afbrandde, was ik bezig met de restauratie van een oud boerderijtje aan de Gooijerdijk 47 te Langbroek. Thans is deze boerderij bewoond door mijn zoon H.J.E. van Beuningen. Ten behoeve van deze restauratie benodigde ik zware eikenhouten staanders en deze

Boerderij, Gooijerdijk 47, van oorsprong 18de-eeuws. Begin jaren zeventig gerestaureerd met onder meer bouwfragmenten van de afgebrande boerderij van Kromwijk (foto uit MIP-publikatie, 1990).

kon ik aankopen van de familie Kromwijk uit het door brand verwoeste huis. huis. Het betreft zeer zware eiken staanders die door brand ten dele verkoold waren. Zij zijn dus bijgekapt en hergebruikt in de gerestaureerde boerderij. Dat betreft ook een aantal andere bouwfragmenten, waaronder getorste ijzeren spijlen die in de kruiskozijnen verwerkt zijn geweest. Toen ik mij verdiepte in de bouwgeschiedenis van de oude boerderij van Kromwijk is mij verteld dat het niet om een klooster handelt, maar dat het hier het vroegere jachtverblijf van de bisschoppen van Utrecht betrof. Opvallend waren de grote blauwgrijze tegels die grotendeels gebroken uit de vloer van de boerderij kwamen. Deze waren totaal afwijkend van afmetingen, naar schatting 50 x 50 cm met een dikte van circa 5 cm. Ze waren blauwgrijs met een witte adering (...).

H.J.E. van Beuningen, Cothen

Opgraving op Het Rondeel te Houten

Ten westen van het dorp Houten is dit voorjaar begonnen met de aanleg van een nieuw bedrijventerrein, genaamd Het Rondeel. Dit terrein wordt begrensd door de Rondweg aan de noordoostzijde, De Staart/Koedijk aan de zuidzijde en rijksweg A27 aan de westzijde. Binnen het gebied liggen twee archeologische monumenten en één archeologisch meldingsgebied. De twee monumenten zijn een cirkelvormige aanleg van een vermoedelijk uit de twaalfde eeuw daterend motte-kasteel en een omgracht terrein waarop het voormalige kasteel Wulven heeft gestaan. Deze terreinen zijn in de nieuwe aanleg opgenomen en blijven gespaard. Het archeologische meldingsgebied, waar bewoningssporen uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd vermoed werden, kon niet gespaard blijven en gaat door de toekomstige bouwactiviteiten geheel verloren. Reden voor de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) ter plekke een opgraving te verrichten. Voorafgaande daaraan zijn er in het najaar van 1993 enkele proefsleuven gegraven om te zien of er voldoende bewoningssporen aanwezig waren die een grotere opgraving rechtvaardigden. Tevens kon men aan de hand van deze proefsleuven vaststellen over welk oppervlak de sporen zich uitstrekten. Terwijl het zuidwestelijke gedeelte van het nieuwe bedrijventerrein bouwrijp wordt gemaakt is de ROB eind maart begonnen met de opgraving. Deze moet circa eind juli van dit jaar worden afgerond omdat dan ook dit gedeelte van het gebied bouwrijp gemaakt gaat worden. Het onderzoek door de ROB kost f 200.000, een bedrag dat de gemeente Houten betaalt. Thans, begin mei, is nog onduidelijk hoe groot de nederzetting is. Wel is bekend

Het inmeten en tekenen van de gevonden woonsporen in een van de opgravingsvlakken (foto Otto Wittevaall, mei 1994).

dat het om een nederzetting gaat die bewoond is geweest vanaf de Late IJzertijd tot in de derde eeuw na Chr. In de vlakken die tot nog toe zijn gegraven, zijn een groot aantal woonsporen gevonden bestaande uit greppels, waterputten, afvalkuilen en enkele boerderij-plattegronden. In die afvalkuilen en waterputten wordt met name veel Romeins aardewerk aangetroffen. Een bijzondere vondst is die van zware smeedijzeren nagels die gebruikt zijn in de houtconstructie van één van de boerderijen. Tevens kwam men een sloot tegen met aardewerk uit de late-middeleeuwen tot de achttiende eeuw, alsmede bakstenen uit die periode. Mogelijk heeft daar vlakbij een laat- middeleeuwse boerderij gestaan. Hiernaar wordt nog verder onderzoek gedaan. (OJW)

De Kostverlorentoren in Wijk bij Duurstede*

In februari is door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) een klein archeologisch onderzoek uitgevoerd op de hoek van 'Langs de Wal' en de joodse begraafplaats in Wijk bij Duurstede. De gemeente heeft het plan opgevat om hier, in navolging van andere delen stadsmuur, de oude

*Medewerkers van de ROB tijdens de opgraving van de Kostverlorentoren
(foto G. Joustra, 1994)*

muurresten weer op te metselen. Op deze lokatie, met een schitterend uitzicht op het Wijkse kasteel, moesten bovendien de resten van de Kostverlorentoren, één van de hoektorens van de middeleeuwse stad, liggen. Ook die moeten in de toekomst weer zichtbaar worden. De Kostverlorentoren en stadsmuur zijn

* Deze bijdrage van de provinciaal archeoloog drs. S. van Dockum is overgenomen uit: Stichting Historisch Contact 1994/7, p.6.

bekend uit verschillende historische bronnen. Zo staan de toren en uiteraard ook de muur nog op het kadastrale minuutplan van Wijk uit circa 1815, maar ook op de vogelvluchtkaart van Jacob van Deventer uit circa 1560 en een pentekening van Adriaan Anthonisz van Alkmaar uit het begin van de 17de eeuw. Bovengronds was tot voor kort echter niets meer te zien. In het tweede kwart van de 19de eeuw werd de toren door de beheerder van de joodse begraafplaats grondig gesloopt. Om een goede basis te hebben voor een reconstructie bleek opgraving noodzakelijk. De funderingen bij de joodse begraafplaats, die onder leiding van J. van Doesburg werden opgegraven, blijken te dateren uit verschillende perioden. De oudste resten bestaan uit een deel van de stadsmuur en drie, aan de buitenzijde daarvan gelegen, zware steunberen van baksteen. Het is niet duidelijk geworden of de steunberen alleen de muur gesteund hebben of dat zij deel uitmaakten van een eenvoudige hoektoren, een voorganger van de Kostverlorentoren. De resten van de Kostverlorentoren zelf bestaan uit een min of meer hoefijzervormige muur met een breedte van circa 1,4 meter. Aan één kant werd de toren met een doorsnede van zo'n 8,5 meter, gesteund door een zware steunbeer. Aan de binnenzijde van de toren bleek in het muurwerk een diepe schacht uitgehakt. De vondst onderin de schacht van een houten katrol en een ijzeren ketting doen vermoeden dat men hier water putte. Afgaande op de historische bronnen en de formaten van de gebruikte bakstenen, die doorgaans een goed dateringscriterium vormen, moeten de resten van de oudste muur en steunberen gedateerd worden in het midden van de 14de eeuw. De aanleg hangt mogelijk samen met een uitbreiding van het stadje rond 1350 in oostelijke richting. Dit is tevens de periode waarin een tweede grote bouwonderneming, de bouw van de Grote kerk aan de Markt, voltooid werd. Bovendien is dit de tijd waarin de opkomst van kanonvormige vuurmonden het noodzakelijk maakt de toegangen en de wallen rond steden te versterken. Tussen 1440 en 1450 werd de stad voorzien van een nieuwe ommuring en omgrachting. Tot deze periode behoren de binnenkort weer zichtbare resten van de Kostverlorentoren en daarop aansluitende stadsmuur. [Naschrift redactie: muur- en torenresten zijn inmiddels opgemetseld en de moeite van het bekijken zeker waard.]

Saskia van Dockum

Boekje en expositie over joods Wijk bij Duurstede

Op 4 mei vond in het Wijkse stadskantoor onder grote belangstelling de presentatie plaats van een boekje over de joodse geschiedenis van Wijk bij Duurstede, samen met de opening van een tentoonstelling over hetzelfde onderwerp.

Het boekje met de titel '*Ordentelijke lieden van de joodsche natie*': *Bijdragen tot de joodse geschiedenis van Wijk bij Duurstede, 1671-1923*, verschijnt als tweede deel in de Historische Reeks Kromme-Rijngebied, onder verantwoordelijkheid van de redactie van dit tijdschrift. De publicatie biedt een nagenoeg volledig beeld van de joodse gemeenschap vanaf 1671, toen de glazenmaker Salomon Isaacs zich in Wijk vestigde, tot de Burgerlijke Gelijkstelling in 1795, van de hand van F.E. van Hekelen. Daarnaast bevat het twee specifieke detailstudies: J. Becker behandelt de besnijdenissen in de periode 1773-1850 en R.V. Brilleman de beide nog bestaande joodse begraafplaatsen uit de 19de en 20ste eeuw.

De expositie in de hal van het stadskantoor is opgebouwd rond vijf thema's, die samen een beeld van het joodse leven beogen te geven: de synagoge, het dagelijks leven (huis, voedselvoorschriften en beroepsuitoefening), geboorte/besnijdenis, huwelijk en dood/begrafenis. Tentoongesteld zijn lokale afbeeldingen en archiefstukken in combinatie met vele voorwerpen afkomstig uit het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

De expositie is nog tot en met 17 juni te bezichtigen, op werkdagen van 9.00 tot 12.00 en op woensdagmiddagen bovendien van 16.00 tot 18.00 uur in de hal van het Wijkse stadskantoor aan de Karel de Grotestraat 30. Daar is ook het boekje voor leden van de vereniging met korting te koop. (*R.v.d.E-V*)

De Werkhovense molen gerestaureerd

Dat er plannen bestonden om de ontmantelde korenmolen, Werkhovenseweg 26, te restaureren werd reeds naar voren gebracht in *Tussen Rijn en Lek*, 1986, nr 2. In dat nummer deden Ina van der Wiele en Henk Reinders de geschiedenis van de molen en de molenaars uit de doeken. Aan de voorganger van deze molen die vanaf 1395 (of mogelijk eerder) tot eind 1882 heeft gestaan aan de Molenhoeflaan vlakbij kasteel Beverweerd, nabij de Kromme Rijn, is aandacht geschonken in het thema-nummer van 1990 (nr 4).

Van de stellingmolen aan de Werkhovenseweg, gebouwd in 1882, werden begin jaren dertig de wieken en de kap verwijderd. Had men toen kunnen bedenken,

*De Werkhovense molen gezien vanuit het zuidwesten, april 1994.
(foto: Marijke Donkersloot - de Vrij)*

dat ze er zestig jaar later weer op zouden komen en de molen weer maalvaardig zou zijn? Vast en zeker niet. Maar sinds eind 1993 is de circa 20 m hoge molenromp weer getooid met nieuwe wieken en rieten kap, geheel in de stijl van de vroegere molen. Werkhoven is er in esthetisch en cultuurhistorisch opzicht zeer

*Gezicht op Werkhoven vanuit het noordoosten (vanaf het Oostromsdijkje), april 1994.
(foto: Marijke Donkersloot - de Vrij)*

mee verrijkt. Het toch al zo karakteristieke dorpsprofiel is er nog sterker door geworden: naast de twee spitse kerktorens is nu ook de molen nadrukkelijk weer aanwezig. Een felicitatie aan het adres van de stichting, die de restauratie van de molen heeft bewerkstelligd en aan de vele andere betrokkenen is hier zeker op zijn plaats.

Op de nationale molendag van afgelopen 14 mei werd de molen - met de *nieuwe* naam 'Rijn & Weert' - opnieuw officieel in gebruik genomen. Bij die gelegenheid verscheen het boekje *In ere hersteld. Korenmolen 'Rijn & Weert' Werkhoven* (onder redactie van Kees Broekman), waarin de geschiedenis en de gang van zaken rond de restauratie wordt verteld. Elke zaterdag kunnen bezoekers in de molen terecht. (MD-dV)

Verbouwing Rijksarchief Utrecht

Vanaf 18 april 1994 zullen er ingrijpende verbouwingen worden verricht in het Rijksarchief Utrecht. De verbouwingen zijn nodig om ook in de toekomst de archieven optimaal te blijven bewaren. Ze zullen een jaar duren. De archieven worden overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief (ARA) in Den Haag. Vrijwel alle archieven zijn daar vanaf 1 juni 1994 raadpleegbaar. Tijdens de periode van de verhuizing (van 18 april tot 1 juni) zijn de archieven niet te raadplegen. Bezoekers die genealogisch onderzoek willen doen, kunnen veelal nog in Utrecht terecht. Van vele genealogische bronnen zijn namelijk foto's en microfilms aanwezig. Deze zullen tijdens de verbouwing in Utrecht blijven. Informatie over de verbouwing en de raadpleging van de archieven kunt U verkrijgen bij mevrouw S.A.L. de Graaff, telefoon 030 - 710044.

INHOUD

Artikelen:

Kees van Schaik

De verpachting van het Oudslijkerveer in 't Waal in de 17de eeuw

1

Tonny Vos - Dahmen von Buchholz

Hans uit 'De Zeven Huisjes' (Wijk bij Duurstede)

16

Boekbespreking:

Donkersloot-de Vrij, M. e.a. *De Stichtse Rijlanden*

(door P. van der Eerden)

20

Varia:

Boerderij van Kromwijk (Dwarsdijk) /

Gooijerdijk 47 (Langbroek)

23

Opgraving op het Rondeel te Houten

24

Opgraving Kostverlorentoren (Wijk bij Duurstede)

26

Boekje en expositie over joods Wijk bij Duurstede

28

De Werkhovense molen

29

Verbouwing Rijksarchief Utrecht

31

Aanwijzingen voor auteurs:

Deze kunnen worden aangevraagd bij het
redactiesecretariaat: M.A. van der Eerden - Vonk
(tel. 03435-72444)